

स्वामी रामानंद तीर्थ
मराठवाडा विद्यापीठ,
विष्णुपूरी, नांदेड (म.रा.)

४३१ ६०६

दूरशिक्षण केंद्र

एम.ए. (दूरशिक्षण) द्वितीय
वर्ष

विषय : राज्यशास्त्र

अभ्यासक्रम

शै.वर्ष २०१६-१७
एम.ए. (दूरशिक्षण) द्वितीय वर्ष
विषय : राज्यशास्त्र
अभ्यासक्रम

उद्दिष्टे

दूरस्थ विद्यार्थ्यांना —

- १) राजकीय विचारांतील आधुनिक प्रवाहांची ओळख करून देणे.
- २) समस्यांची संशोधनात्मक, शास्त्रीय मांडणी करून निष्कर्षाप्रत येण्यास विद्यार्थ्यांना प्रेरित करणे.
- ३) राष्ट्रांमधील संबंधाची पार्श्वभूमी व प्रेरणा आणि त्यांना प्रभावित करणा—या घटकांचे विश्लेषण करणे
- ४) पाश्चिमात्य राजकीय चिंतन, तत्वज्ञान आणि प्रबोधनाच्या प्रवाहांचा परिचय करून देणे.

◆ एम.ए. (द्वितीय वर्ष) राज्यशास्त्र अभ्यासक्रम ◆

पेपर क्र. ०५	पाश्चिमात्य राजकीय विचार
पेपर क्र. ०६	भारताचे परराष्ट्र धोरण
पेपर क्र. ०७	राजकीय विचारप्रणाली
पेपर क्र. ०८	सामाजिक संशोधन पध्दती

.....

राज्यशास्त्र अभ्यासक्रम
एम.ए. द्वितीय वर्ष

पेपर क्र.०५ पाश्चिमात्य राजकीय विचार पेपर कोड:

५.१ प्लेटो

५.१.१ प्लेटो — अल्पपरिचय

- प्रस्तावना
- परिचय
- ग्रंथ
- प्लेटोवर पडलेला प्रभाव

५.१.२ न्यायविषयक सिद्धांत

- न्यायविषयक संकल्पना
- न्यायसिद्धांताची वैशिष्ट्ये
- मूल्यमापन

५.१.३ शिक्षणविषयक सिद्धांत

- शिक्षणविषयक सिद्धांत— वैशिष्ट्ये
- शिक्षणाचे टप्पे
- मूल्यमापन

५.१.४ साम्यवादी सिद्धांत

- पार्श्वभूमी
- स्त्रियांचा साम्यवादी सिद्धांत
- संपत्तीचा साम्यवाद
- मूल्यमापन

५.१.५ उपआदर्श राज्य

५.२ ऑरिस्टॉटल

५.२.१ प्रस्तावना

- कुटुंबाचा प्रभाव
- प्लेटोचा प्रभाव
- राजदरबारातील प्रभाव
- सामाजिक व राजकीय परिस्थितीचा प्रभाव
- ग्रंथरचना

५.२.२ राज्यासंबंधी विचार

- राज्य : एक नैसर्गिक संस्था
- राज्य : सर्वोच्च संस्था
- राज्य : जैविक रूप

- राज्य : एक स्वयंपूर्ण संस्था
- राज्याचा उद्देश्य आणि कार्य
- २.५.३ **ऑरिस्टॉटल : आदर्श राज्य**
 - लोकसंख्या व भुभाग
 - राज्यघटना व सामाजिक व्यवस्था
 - नागरिक चारिज्य व शिक्षण
 - मध्यमवर्ग व सत्ताविभाजन
- २.५.४ **ऑरिस्टॉटल : गुलामगिरी व नागरिकत्वासंबंधी विचार**
 - गुलामगिरी संबंधी विचार
 - संपत्ती व कुटुंबासंबंधी विचार
 - नागरिकत्वासंबंधी विचार
 - ऑरिस्टॉटल : विचारांचे महत्व व मूल्यमापन

५.३

मॅकीव्हली

५.३.१ मॅकीव्हली

- अल्पपरिचय
- ग्रंथरचना व प्रभाव

५.३.२ मॅकीव्हली : आधुनिक युगाचा जनक

- मानवी स्वभावासंबंधी विचार
- धर्म व नैतिकतेसंबंधी विचार
- राजाची कर्तव्ये
- विचारांचे मूल्यमापन

५.४

कार्ल मार्क्स

५.४.१ मार्क्सचे जीवन आणि परिचय

- मार्क्सच्या विचारांवरील प्रभाव
- मार्क्सची ग्रंथरचना

५.४.२ मार्क्सचे राजकीय विचार

- राज्यविषयक विचार
- वर्गसंघर्षाचा सिध्दांत
- राज्यविलय आणि कामगारांची हुकूमशाही संबंधीचा सिध्दांत

५.४.३ मार्क्सचे इतर विषयांवरील विचार

- आर्थिक विचार: द्वंद्वात्मक भौतिकवाद
- धर्मासंबंधी विचार
- भांडवलशाहीच्या विनाशासंबंधीचे विचार

५.४.४ मार्क्सचे वैचारीक वारसदार

- मार्क्सच्या विचारांची प्रासंगिकता

५.५

जे. एस. मिल

५.५.१ जे.एस. मिल: जीवन व कार्य

- पार्श्वभूमी
- ग्रंथ लेखन
- जे.एस. मिलवरील प्रभाव

५.५.२ जे. एस. मिलचा स्वातंत्र्या संबंधीचा विचार

- स्वातंत्र्याचे प्रकार — १) विचार स्वातंत्र्य
२) आचार स्वातंत्र्य

- स्वातंत्र्यासंबंधीच्या विचारांचे मूल्यमापन

५.५.३ जे.एस. मिलचा प्रातिनिधिक लोकशाहीचा विचार

- अल्पसंख्याकांना प्रतिनिधित्व
- मतदारांची योग्यता
- स्त्रीयांना राजकीय हक्क
- प्रातिनिधिक लोकशाही विचारांचे मूल्यमापन

५.६

हेरॉल्ड लास्की

- परिचय
- ग्रंथलेखन
- प्रभाव

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) डॉ. भुषण जोरगुलवार() पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- २) डॉ. महादेव गव्हाणे()पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ३) डॉ. ना.य. डोळे() पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ४) सुधाकर कुलकर्णी () पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ५) प्रा. वी.सी. जोशी () पाश्चात्य राजकीय तत्वज्ञान,
- ६) डॉ. प्रशांत अमृतकर()पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ७) डॉ.बी.बी. पाटील () पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ८) डॉ. स.मा.गर्गे() राज्यशास्त्र विकास,
- ९) डॉ. विजय देव आणि डॉ. शरद गोसावी () पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- १०) डॉ. शांताराम भोगले()पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,
- ११) के. सागर () राज्यशास्त्र सिध्दांत आणि राजकीय विचार,
- १२) जीवन मेहता()राजनीतिक चिंतन का इतिहास,
- १३) डॉ.बी.एल. फडिया()पाश्चात्य राजनैतिक चिंतन का इतिहास,
- १४) डॉ. कृ.दि. बोराळकर()पाश्चिमात्य राजकीय विचारवंत,

६.१ परराष्ट्र धोरण

६.१.१ परराष्ट्र धोरण : संकल्पना

- परराष्ट्र धोरण : व्याख्या
- परराष्ट्र धोरणाचा अर्थ

६.१.२ परराष्ट्र धोरणाची उद्दिष्टे

- राष्ट्राचे संरक्षण
- राज्याचा आर्थिक विकास
- राष्ट्रशक्तीत वाढ
- शांततेची प्रस्थापना

६.१.३ परराष्ट्र धोरणाचे निर्णायक घटक

- भौगोलिक घटक
- नैसर्गिक घटक
- लोकसंख्या
- विचारप्रणाली

६.२ भारताचे परराष्ट्र धोरण: निर्धारक घटक

६.२.१ प्रास्ताविक

६.२.२ भारताच्या परराष्ट्र धोरणाची प्रमुख तत्वे

- अलिप्ततावाद
- पंचशिल तत्वे
- निःशस्त्रीकरणाचे समर्थन
- साम्राज्यवाद व वंशवाद विरोध

६.२.३ भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचे निर्धारक घटक

६.२.४ परिक्षण

६.३ अलिप्ततावाद

६.३.१ अलिप्ततावाद : अर्थ, व्याख्या, मूलतत्वे

६.३.२ अलिप्ततावादाची उद्दिष्टे

६.३.३ अलिप्ततावादाचे महत्व

६.३.४ अलिप्ततावादाची आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील भूमिका

६.४ भारत आणि शेजारी राष्ट्रे

६.४.१ भारत आणि पाकिस्तान संबंध

- पार्श्वभूमी
- भारत—पाकिस्तान तणावाची कारणे
- भारत—पाकिस्तान मैत्रीसाठीचे प्रस्ताव
- भारत—पाकिस्तान संबंधातील मूल्यमापन

६.४.२ भारत आणि बांग्लादेश संबंध

- पार्श्वभूमी

- भारत—बांग्लादेशातील विवादाची कारणे
- भारत—बांग्लादेशातील मैत्रीचे संबंध
- भारत—बांग्लादेश संबंधातील मूल्यमापन

६.४.३ भारत आणि श्रीलंका संबंध

- पार्श्वभूमी
- भारत— श्रीलंका संबंधातील तणावाची कारणे
- भारत व श्रीलंका संबंधात मैत्रीचे संबंध
- भारत व श्रीलंका संबंधाचे मूल्यमापन

६.४.३ भारत आणि नेपाळ संबंध

- पार्श्वभूमी
- भारत— नेपाळ संबंधातील तणावाची कारणे
- भारत व नेपाळ संबंधात मैत्रीचे संबंध
- भारत व नेपाळ संबंधाचे मूल्यमापन

६.५ भारत आणि प्रमुख राष्ट्रे

६.५.१ प्रस्तावना

- स्वातंत्र्यपूर्वकालीन भारताचे परराष्ट्र धोरण
- स्वातंत्र्योत्तर व शितयुद्धोत्तर भारताचे परराष्ट्र धोरण

६.५.२ भारत आणि अमेरिका संबंध

- भारत अमेरिका संबंधाची पार्श्वभूमी (पहिले व दुसरे महायुद्ध)
- भारत व अमेरिकेच्या परराष्ट्र नीतिच्या उद्दिष्टांतील मुलभूत फरक
- पाकिस्तान व काश्मिर प्रश्नी अमेरिकेची भूमिका
- गोवा मुक्ती बाबतचे अमेरिकेचे धोरण
- शितयुद्धोत्तरकालीन भारत—अमेरिका संबंध
- भारताचे अण्वस्त्र धोरण व अमेरिकेची भूमिका
- भारत—अमेरिका अणुकरारानंतरचे संबंध
- सारांश

६.५.३ भारत व रशिया संबंध

- भारत—रशिया संबंधाची पार्श्वभूमी
- भारत—रशिया सलोख्याला कारणीभूत ठरलेल्या बाबी
- राजनैतिक क्षेत्र
- काश्मिर—गोवा प्रश्न
- सुवेझ, हंगेरी व चीन
- आर्थिक क्षेत्र
- सांस्कृतिक संबंध व संरक्षण
- भारत—रशिया संबंध (१९६५ ते १९६८)
- भारत रशिया मैत्री करार (१९७१)

- शितयुध्दोत्तर कालीन भारत—रशिया संबंध
- भारत—अमेरिका अणुकरारानंतरचे भारत—रशिया संबंध
- सारांश

६.५.४ भारत व चीन संबंध

- भारत—चीन संबंधाची पार्श्वभूमी
- भारत—चीन संबंधात कटूता व तणाव कारणे
 - तिबेट
 - अरूणाचल प्रदेश
 - भारत—चीन सीमावाद
- उदारीकरणानंतर भारत—चीन संबंध
- सारांश

६.६ भारताचे बदलते परराष्ट्र धोरण

- ६.६.१ इंदिरा गांधी कालखंड
- ६.६.२ मोरारजी देसाई कालखंड
- ६.६.३ अटलबिहारी वाजपेयी कालखंड
- ६.६.४ नरेंद्र मोदी कालखंड

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) डॉ. ज.रा.शिंदे()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- २) डॉ. चंद्रशेखर दिवाण()भारताची विदेशी नीती,
- ३) तपन बिस्वाल()आंतरराष्ट्रीय संबंध,
- ४) प्रा. अशोक नाईकवाडे()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- ५) प्रा. वसंत रायपूरकर()आंतरराष्ट्रीय संबंध,
- ६) प्रा. शांताराम भोगले()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- ७) प्रा. शैलेंद्र देवळाणकर()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- ८) प्रा. सुनिल दाते()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- ९) प्रा. सुधाकर कुलकर्णी()आंतरराष्ट्रीय संबंध: सिध्दांत आणि राजकारण,
- १०) डॉ. सुनिल शिंदे आणि डॉ. संतोष कोल्हे ()आंतरराष्ट्रीय संबंध,.....
- ११) डॉ. सुधाकर जोशी()आंतरराष्ट्रीय संबंध,
- १२) लोटे रा.ज.()भारताचे परराष्ट्र धोरण.....
- १३) डॉ. शांता कोठेकर(२००८)आधुनिक भारताचा इतिहास,श्री. साईनाथ प्रकाशन, नागपूर
- १४) डॉ. एम.सी. सिंहल(२००६—०७) भारत की विदेशी नीती,लक्ष्मी नारायण अग्रवाल, आगरा
- १५) प्रा. गोविंद तळवलकर(२००९)भारत आणि जग, मौज प्रकाशन गृह, मुंबई—०४
- १६) डॉ.जे.एन. दिक्षित (२००२)भारतीय विदेशी नीति, प्रभात प्रकाशन, दिल्ली—०२
- १७) डॉ. बी.सी. गहलोत(२०१०)भारतीय विदेशी नीति, अर्जुन पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली

पेपर क्र.०७ राजकीय विचारप्रणाली पेपर कोड:

७.१

राजकीय विचारप्रणाली

७.१.१ राजकीय विचारप्रणाली: संकल्पना व उगमस्थाने

- पार्श्वभूमी
- राजकीय विचारप्रणालीचा अर्थ
- राजकीय विचारप्रणालीची व्याख्या
- राजकीय विचारप्रणालीचे उगमस्थाने

७.१.२ राजकीय विचारप्रणालीचे स्वरूप

- गतिमान स्वरूप
- धर्मनिरपेक्ष स्वरूप
- शास्त्रीय स्वरूप
- सकारात्मक व नकारात्मक स्वरूप

७.१.३ राजकीय विचारप्रणालीची व्याप्ती

- मानवी वर्तनाचा अभ्यास
- राज्यसंस्थेचा अभ्यास
- राजकीय संकल्पनेचा अभ्यास
- राजकीय परिवर्तनाच्या साधनांचा अभ्यास

७.१.४ राजकीय विचारप्रणालीचे महत्व

- शांततेची प्रस्थापना
- राजकीय जागृती
- संघटन व एकता
- परिवर्तन

७.२

उदारमतवाद

७.२.१ उदारमतवाद : अर्थ

७.२.२ उदारमतवादाची तत्वे (वैशिष्ट्ये)

७.२.३ उदारमतवादाचे प्रकार

७.२.४ उदारमतवादाची उपयुक्तता

७.३

नवमाक्सवाद

७.३.१ नवमाक्सवाद: अर्थ

७.३.२ नवमाक्सवादाची तत्वे (लक्षणे किंवा वैशिष्ट्ये)

७.३.३ प्रमुख नवमाक्सवादी विचारवंत व फ्रॅंकफर्ट स्कूल

७.३.४ माक्सवाद व नवमाक्सवाद

७.४

फॅसीवाद

७.४.१ फॅसीझम संकल्पना

- फॅसीझम अर्थ
- फॅसीझमचा विकास

७.४.२ फॅसिझमच्या उदयाची कारणे

- जनतेचा असंतोष
- राजकीय अस्थिरता
- आर्थिक दैन्यावस्था
- राजकीय जागृती

७.४.३ फॅसिझमची तत्वे / वैशिष्ट्ये

- प्रखर राष्ट्रवाद
- आक्रमक व युध्दवादी धोरण
- सर्वकष राज्य
- विचारांचे लष्करीकरण

७.४.४ फॅसिझमचे मूल्यमापन

- फॅसिझमचे गुण
- फॅसिझमचे दोष

७.५

लोकशाही समाजवाद

७.५.१ लोकशाही समाजवाद

- अर्थ व व्याख्या

७.५.२ लोकशाही समाजवादाचे स्वरूप व महत्व

७.५.३ लोकशाही समाजवादाची वैशिष्ट्ये

७.५.४ पं. नेहरू यांचे लोकशाही समाजवादाविषयी विचार

- महत्व

७.५.५ मूल्यमापन

७.५.६ लोकशाही समाजवादाची सद्यस्थिती व भवितव्ये

- गुण
- दोष

७.६

राष्ट्रवाद

७.६.१ राष्ट्रवाद

- प्रास्ताविक
- राष्ट्रवादाचा अर्थ व व्याख्या
- राष्ट्रवादाचा विकास

७.६.२ राष्ट्रवादाचे घटक

- भौगोलिक एकात्मता
- वांशिक एकता
- धार्मिक एकात्मता
- भाषिक एकात्मता

७.६.३ राष्ट्रवादाचे प्रकार

- परंपरागत राष्ट्रवाद
- आक्रमक राष्ट्रवाद
- अल्पसंख्याकांचा राष्ट्रवाद

- सामंजस राष्ट्रवाद
- ७.७ उपयुक्ततावाद
- ७.७.१ प्रास्ताविक
- ७.७.२ उपयुक्ततावाद: संकल्पनेचे स्पष्टीकरण
- अर्थ
 - व्याख्या
 - वैशिष्ट्ये
- ७.७.३ उपयुक्ततावाद: सविस्तर वर्णन
- उदय व विकास
 - व्याप्ती व महत्व
 - एकविसाव्या शतकात उपयुक्ततावादाचा संदर्भ
- ७.७.४ उपयुक्ततावाद : विविध विचारवंतांच्या दृष्टीकोनातून
- उपयुक्ततावाद : मूल्यमापन

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) प्रा. संतोष पाटील (२००५)राजकीय विचारप्रणाली, शुभम प्रकाशन, लातूर
- २) डॉ. यु.डी. सावंत प्रा.पी.डी. सुर्यवंशी(२००६)राजकीय विचारप्रणाली,स्वाती प्रकाशन, पूर्णा.
- ३) डॉ.जैन व डॉ.फडिया()आधुनिक राजनीतिक सिध्दांत,
- ४) प्रा. दि.वा. इरापवार()राजकीय सिध्दांतवाद,
- ५) प्रा. अ.ना. कुलकर्णी()आधुनिक राजकीय विचारप्रणाली,.....
- ६) प्रा. शरद कुलकर्णी()राजकीय विचारप्रणाली,
- ७) प्रा.डॉ. पी.डी.देवरे व प्रा. विसपुते (२००३)राजकीय विचारप्रणाली,प्रशांत पब्लीकेशन, जळगाव
- ८) प्रा. नाडगोंडे()समाजशास्त्रीय संकल्पना, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर
- ९) प्रा. चौसाळकर()नवमाक्सवाद,
- १०) विश्वप्रकाश गुप्त व मोहिनी गुप्त() राजकीय विचारधाराएँ: उद्भव और विकास,.....
- ११) कृष्णकुमार () आधुनिक राजनितिक दर्शन,
- १२) डॉ. इकबाल नारायण()राजकीय विचारप्रणाली,
- १३) डॉ.दाते व डॉ.ढोबळे()प्रमुख राजकीय विचारप्रणाली,

- ८.१ संशोधनाची पार्श्वभूमी
- संशोधन विषय निवड
 - विषयाचे महत्व
 - संशोधन पूर्व आढावा
 - उद्दिष्टे
 - गृहितके
 - संशोधन आराखडा
 - संशोधनाचे सामाजिक जीवनामध्ये महत्व
- ८.२ संशोधनाचे प्रकार
- ८.२.१ प्रास्ताविक
- संशोधनाचा अर्थ, व्याख्या व महत्व
- ८.२.२ संशोधनाचे प्रमुख प्रकार
- मुलभूत आणि अभिजात संशोधन
 - सामाजिक संशोधन किंवा व्यावहारिक संशोधन
 - मुलभूत संशोधनाचे प्रकार
- ८.२.३ मुलभूत संशोधन आणि व्यावहारिक संशोधनातील फरक
- सामाजिक संशोधनातील मुलभूत गृहिते किंवा मान्यता
 - सामाजिक संशोधनाची प्रेरणास्थाने व महत्व
 - सामाजिक संशोधनाचे टप्पे किंवा पाय—या
 - सामाजिक संशोधनकर्त्याची गुणवैशिष्ट्ये
- ८.३ संशोधनाची साधने
- ८.३.१ संशोधनाची साधने
- प्राथमिक साधने (स्रोत)
 - द्वितीय साधने (स्रोत)
- ८.४ तथ्य संकलन
- ८.४.१ तथ्य
- तथ्यांचा अर्थ, व्याख्या व महत्व
 - पुर्वतयारी, प्रक्रिया
- ८.४.२ तथ्यांचे वर्गीकरण
- वर्गीकरणाच्या व्याख्या व वैशिष्ट्ये
 - वर्गीकरणाचे उद्देश
 - वर्गीकरणाचे आधार व प्रकार
 - तथ्यांचे संकेतीकरण
- ८.४.३ तथ्यांचे सारणीकरण

- सारणीकरणाच्या व्याख्या
- सारणीकरणाचे उद्देश
- सारणीचे विशिष्ट प्रकार
- सारणीची निर्मिती व फायदे
- उपयोगिता

८.४.४ तथ्यांचे निर्वचन व अर्थशोधन

- निर्वाचनात संशोधकांनी घ्यावयाची काळजी

८.४.५ तथ्य संकलन

- अर्थ, व्याख्या, वैशिष्ट्ये व तथ्य संकलनाच्या पध्दती
- तथ्य सामग्रीचे स्रोत
- द्वितीय किंवा प्रलेखीय स्रोत
- द्वितीय तथ्याचे महत्व
- द्वितीय तथ्य संकलनात घ्यावयाची दक्षता
- प्रथम व दुय्यम स्रोतातील फरक
- तथ्याचे चित्र व आलेखाद्वारे प्रस्तुतीकरण
 - चित्रमय प्रस्तुतीकरणाचे उद्देश
 - चांगल्या चित्र प्रस्तुतीकरणाची वैशिष्ट्ये
 - चित्र प्रस्तुतीकरणाचे महत्व, उपयोगिता व मर्यादा
 - चित्राचे विविध प्रकार

८.५

अहवाल लेखन

- लेखन तंत्र मांडणी
- पारदर्शकता
- निकष
- लेखन महत्व

८.६

निष्कर्ष व शिफारशी

८.६.१ प्रस्तावना

८.६.२ निष्कर्ष : सविस्तर वर्णन

- निष्कर्षाचा अर्थ
- निष्कर्षाच्या व्याख्या व स्वरूप
- निष्कर्षाचे निर्वाचन किंवा स्पष्टीकरण
- अहवाल लेखन
- कृती संशोधनाच्या निष्कर्षाचे मूल्यांकन

८.६.३ निष्कर्ष आणि सामान्यीकरण

- सामान्यीकरणाचा अर्थ
- सामान्यीकरणाच्या पध्दती
- तर्कनिष्ठ पध्दत
- सारण्येकीय पध्दत

- निष्कर्षसंबंधी सर्वसामान्य भ्रम

८.६.४ शिफारशी

- अर्थ
- आवश्यकता
- उपयुक्तता
- संशोधन प्रक्रियेतील महत्व आणि पुनर्निर्माण

◆ संदर्भ ग्रंथावली ◆

- १) मालशे, स.गं.() शोधनिबंधाची लेखनपध्दती,
- २) संत दु.का.(१९९८) संशोधन पध्दती—प्रक्रिया व अंतरंग,पुणे विद्यार्थीगृह प्रकाशन, पुणे
- ३) डॉ. प.ल.भांडारकर() सामाजिक संशोधन पध्दती,.....
- ४) प्रा.रा.ना. घाटोळे() संशोधन पध्दती,
- ५) डॉ. प्रदिप आगलावे()सामाजिक संशोधन: पध्दतीशास्त्र व तंत्रे,.....
- ६) डॉ. वा.भा. पाटील() सामाजिक संशोधन पध्दती,.....
- ७) प्रा. बोधनकर व अलोनी () सामाजिक संशोधन पध्दती,.....
- ८) प्रा. बी.एम. कु—हाडे(२०११)भारतीय संशोधन पध्दती,पिंपळापुरे अँड पब्लिशर्स, नागपूर.
- ९) डॉ. दा.धो. काचोळे व प्रा. ग.रा. मुधोळकर()सामाजशास्त्रीय संशोधन पध्दती,.....
- १०) डॉ. सुनील जाधव() सामाजिक संशोधन पध्दती,.....
- ११) प्रा. एस.एन. गंदेवार()समाजशास्त्रीय संशोधन पध्दती,.....
- १२) Ackoff Robert L.(1953)The design & Social Research, Chiaso
- १३) Khothari C.r.(1993) Research methodology, Methods and techniques, witey eastern Ltd.